

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

КОЗИНСЬКИЙ ЛЕОНІД ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 883.3

**ТВОРЧИСТЬ ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.01 - українська література

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

ГУЛЯК АНАТОЛІЙ БОРИСОВИЧ,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, професор кафедри української літератури

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор

ГНІДАН ОЛЕНА ДМИТРІВНА

– кандидат філологічних наук, доцент

ГНАТЮК МИРОСЛАВА МИХАЙЛІВНА,

Міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Б.Грінченка, доцент кафедри української літератури

Провідна установа – Львівський національний університет ім. Івана Франка, кафедра української літератури імені Михайла Возняка, Міністерство освіти України, м. Львів

Захист відбудеться 25 квітня 2000 року о 16-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: 01030, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 24 березня 2000 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Н. П. ГАЛЬОНА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність дослідження. Звільнення української літературознавчої науки від марксистсько-ленінської методологічної парадигми відкриває нові шляхи і підходи в оцінці різних явищ національної культури, зумовлює настійну необхідність об'єктивного, неупередженого прочитання класичних творів.

Актуальним нині є перегляд методологічних аспектів розвитку як української літератури кінця XIX – поч. XX століття взагалі, так і творчості Є. Ярошинської (1868 – 1904) зокрема, заслуги якої у збагаченні епічних жанрів, наповненні їх свіжими громадсько-інтимними настроями, морально-філософськими мотивами досить вагомі. Художній доробок Є. Ярошинської являє собою цінний матеріал і для характеристики політики, культури, і загальної атмосфери на Буковині на зламі двох епох. Злободенна й інтерпретація Є. Ярошинською проблеми людини і світу; неповторну естетичну цінність має також художньо-філософська концепція письменниці, відображена в її художніх, публіцистичних, наукових і педагогічних працях.

На жаль, подвижницька праця Є. Ярошинської – оригінального прозаїка, фольклориста, перекладача, публіциста, громадсько-просвітньої діячки – в контексті культурно-літературного процесу її доби не була предметом спеціального наукового дослідження; досі не з'ясована проблема творчої самототожності письменниці. Серйозно ускладнює вирішення цього завдання відсутність повного зібрання творів, науково-публіцистичних статей, епістолярію; мізерне число прижиттєвих критичних відгуків у періодиці і відсутність повного наукового видання адресатів письменниці (М. Павлика, Н. Кобринської, Осипа Маковея, О.Кобилянської та ін.), у листах яких поціновані окремі твори Є. Ярошинської, зокрема повість “Перекинчики”.

Після хрущовської відлиги з'явилися наукові розвідки Ф.Білецького, О. Засенка, А. Коржупової, Ф. Погребенника, П. Стецька та ін. Радянське літературознавство, виходячи із соціологічної концепції розвитку літератури, зосереджувало свою увагу на біографії письменниці, проблемно-тематичному аспекті її творів, однак не робило спроб розглянути їх в контексті української літератури доби. Ці праці написано в радянський час, коли художні трактування подавались в ідеологічно або політично керованому варіанті, наукові рецепції залежали від конкретних політичних доктрин та цінностей, а естетичні акценти вимушено поступалися існуючим політичним домінантам. Останнім часом вивчення творчого доробку Є. Ярошинської знає якісних змін, що підтверджується дослідженнями, які за попередні роки здійснили І.Приходько та О.Гнідан.

На жаль, ці досить цікаві наукові дослідження не адекватні спадщині Є. Ярошинської і тій

ролі, яку відіграла вона у духовному збагаченні народу; вони не вичерпують проблеми, оскільки не розглядають творчість буковинки як складову регіонального і європейського літературного процесу, підпорядковану загальним закономірностям розвитку мистецтва слова. Надмірна увага до прагматичного аспекту аналізу, ігнорування суто естетичних параметрів творчості письменниці позначилась на односторонності оцінок та звуження наукових висновків. Багатогранна творчість Є.Ярошинської ще не досліджувалась як художнє явище, як оригінальна і самодостатня естетична система. Тому з'ясування цих проблем є вкрай важливим, **актуальним**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась як складова частина комплексного дослідження творчості українських письменників у контексті української літератури кінця XIX – поч. XX ст., над яким працює колектив кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Предметом дослідження є мала проза та повісті Є. Ярошинської, публіцистично-наукові розвідки белетристики; твори галицьких письменників (І. Франка, М. Павлика, Н. Кобринської, О. Кобилянської, Осипа Маковея, Д. Лукіяновича) та їх літературно-критичні виступи у періодиці досліджуваної доби.

У вивченні своєрідності творчості Є. Ярошинської використана джерельна база документальних (актових) та наративних (оповідних) джерел. Вивчено і введено до наукового обігу матеріали, що зберігаються в архівах Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, в рукописних відділах Національної наукової бібліотеки ім.В.Вернадського, Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка; літературно-меморіальних музеях Ю.Федьковича, О. Кобилянської в м.Чернівцях.

Мета роботи – розкрити історичну зумовленість ідейно-естетичних пошуків Євгенії Ярошинської; з'ясувати особливості художньої спадщини письменниці на тлі розвитку українського письменства кінця XIX – поч. XX століття і визначити її місце в літературному процесі цього періоду. Досягнення поставленої мети передбачало реалізацію таких **завдань**:

- з'ясувати витоки світоглядно-естетичних пошуків Є. Ярошинської;
- висвітлити художню еволюцію письменниці – від малих жанрів до повісті;
- показати новаторство авторки в сюжетобудуванні, у використанні прийому контрастного монтажу, засобів творення характеру, образу, типу;
- здійснити аналіз повісті “Перекинчики”, що поєднала в собі тенденції, характерні для тогочасної європейської повісті;
- розкрити логіку ідейного, художнього, проблемного, тематичного зв'язку, що споріднює творчість Є. Ярошинської з попередниками і сучасниками, зокрема, з феміністичними творами галичанок;

– визначити роль Є. Ярошинської у жанровому збагаченні української літератури та її місце у духовному житті нації.

Теоретико-методологічною основою дисертації послужили літературно-критичні праці українських і зарубіжних істориків і теоретиків літератури: В.Агеєвої, О.Гаєвської, Т.Гундорової, І.Денисюка, М.Кодака, Ю.Кузнецова, С.Павличко, В.Фащенко, П.Хропка; Л.Андреева, М.Бахтіна, М.Храпченка; Ф.Ніцше, Ж.-П.Сартра, З.Фрейда та ін. У дисертаційній праці використано й інтерпретовано спеціальні наукові розвідки, що присвячені творчості Є.Ярошинської: Д.Лукіяновича, Осипа Маковея, М.Павлика, І.Франка; Ф.Білецького, О.Гнідан, О.Засенка, А.Коржупової, В.Лесина, Ф.Погребенника, І.Приходько.

Для вирішення поставлених завдань застосовано методи історико-біографічного опису, проблемно-тематичного аналізу, зіставно-типологічного розгляду художніх творів у контексті тогочасної літератури з перевагою герменевтики і психоаналізу.

Наукова новизна. Дослідження є першою спробою комплексного аналізу творчості Є. Ярошинської на основі всіх видів контактних зв'язків (перекладів, критичних оцінок, особистих зв'язків, тематичних та жанрових модифікацій прози) для з'ясування громадських і естетичних причин її появи, ідейно-тематичних перегуків в українській та європейській літературах. Поетика епічних жанрів розглядається через призму зв'язку з історичною реальністю, у контексті галицько-буковинської прози І.Франка, М.Павлика, Д.Лукіяновича, Осипа Маковея, Н.Кобринської, О.Кобилянської та суспільно-політичного життя доби. Аналіз художнього доробку Є. Ярошинської в такому домінантному ракурсі за наявності нового ідеологічного ключа в системному аспекті здійснюється **вперше**.

Теоретичне значення дисертації. Результати і висновки дослідження відкривають нові можливості у вивченні питань теорії та історії літератури, зокрема проблеми творчого методу, історизму, міжлітературних та літературно-фольклорних зв'язків; у формуванні нових підходів до розуміння спадщини Є. Ярошинської та її місця в українському літературному процесі кінця ХІХ – поч. ХХ століття; у нових теоретичних і конкретно-історичних студіях з історії української літератури, у галузі компаративістики.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися у процесі викладання курсу історії української літератури, при проведенні спецкурсів і спецсеминарів, написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація роботи проходила шляхом її обговорення на кафедрі української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова; виголошення її положень на наукових конференціях в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (1995 – 1999).

Основні положення та результати дослідження викладені у 7 публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (245 позицій).

Загальний обсяг тексту – 210 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційної теми, її наукова новизна; визначається зв'язок роботи з науковим напрямком кафедри, мета і завдання дослідження, джерела і методологія; окреслюються можливості практичного застосування одержаних результатів, шляхи їх апробації.

У першому розділі **“Становлення та розвиток світоглядних позицій Євгенії Ярошинської”** розглядається формування світогляду письменниці, витоки художнього доробку. Простежується вся сукупність літературних контактів, зв'язків, імпульсів, орієнтацій і впливів, професійно-літературних інтересів, поступово розкривається “літературна самосвідомість” Є. Ярошинської, в художньому мисленні якої, поряд з безпосередніми життєвими враженнями, літературні імпульси завжди посідали значне місце.

Поетичний світ Є. Ярошинської – надзвичайно яскравий та багатогранний, але й складний, як і час, в який вона формувалася як художник слова. Відбиток цього часу – в її художніх творах (йдеться не про пряме, а про образно-емоційне його вираження). Благодатним ґрунтом, на якому формувалась, визріла естетична свідомість Є. Ярошинської послужила поетична душа народу, народна поезія, народна естетика. Від народу, від батька-матері та близьких їй обдарованих людей (Г.Купчанка, О.Поповича, М.Павлика, Н.Кобринської, О.Кобилянської та ін.) успадкувала розвинене естетичне почуття, здоровий, благородний естетичний смак, глибоке розуміння краси і сили поетичного слова. Природжені нахили і здібності потім збагачувались і вдосконалювались, підносилися до рівня філософського образного мислення. Є. Ярошинська виростала на ідейно-естетичному ґрунті народної творчості, світової й української літератури.

Під впливом фольклориста й етнографа Г. Купчанка почала збирати народні пісні буковинсько-руського народу (загалом понад 450 пісень), завдяки яким пізнала, що “цей народ, котрі другі народи називають некультурним, має великі інтелектуальні здібності, котрі нема кому розвивати, бо ледве хто єму сприяє”.

У реферованому розділі дисертаційної праці наголошується на тому, що у процесі творчої практики Є.Ярошинська зверталася до першооснови, до самоствердження, які спиралися на творчу інтуїцію, на побільшений з роками досвід – і свій, і довколишній. Від Т.Шевченка,

Є.Гребінки, Г.Квітки-Основ'яненка, Ю.Федьковича, Панаса Мирного, І.Нечуя-Левицького, І.Франка, О.Кобилянської, Н.Кобринської навчилась рідної мови й національної самосвідомості. Твори польських та російських письменників, які читала в оригіналі (Міцкевича, Словацького, Конопницької, Сенкевича; Пушкіна, Лермонтова, Грибоєдова, Достоевського, Гоголя, Тургенєва, Толстого) поглиблювали інтелект, формували естетичний смак; через твори Гете, Шіллера, Клопштока, Гердера, Віланда, Гейне, Ейхендорфа, Шаміссо, Рюккerta, Гейбеля, Лессінга, Байрона, Мільтона, Шекспіра, Гюго, Расіна, Мольєра, Шатобріана пізнала весь світ і українців у ньому. Естетична платформа Є.Ярошинської значною мірою спиралася на досвід української й світової традиції, яка підказала їй своє, оригінальне і глибоке вирішення питань ідейного і творчого самовизначення.

На широкому архівному матеріалі простежується звивистий шлях Є.Ярошинської на літературний олімп, не залишається поза увагою жодна більш-менш важлива подія в особистому і суспільному житті письменниці, люди, з допомогою яких пізнавала світ і усвідомлювала себе маленькою частинкою великого народу.

У дослідженні зроблено дискурс жіночого руху на Буковині в кінці 80-х та на початку 90 років XIX ст., який обстоював економічну, правову, культурно-освітню рівність жінок і чоловіків, мав на меті відкриття вищих навчальних закладів для жіноцтва. Становище жінки, особливо селянки на західноукраїнських землях було непростим, що відображали художні та публіцистичні твори Є.Ярошинської. Підняті письменницею теми привернули увагу відомої на той час своїми передовими поглядами Н.Кобринської, творчі контакти з якою встановлюється в кінці 80-х років. Підтримуючи намагання Н.Кобринської, С.Окуневської згуртувати жінок в одну дієву силу, яка вирішить їх злободенні питання, письменниця все ж мала власний погляд на стан жіночого руху в Буковині. Інертність інтелігентних жінок, бачення ними жіночої рівності як вільного поведження в суспільстві змушує Є.Ярошинську уже на початку 90-х років кардинально переосмислити первинні завдання жіноцтва.

Застосовані методи наукового аналізу і систематизації (просте, історико-генетичне, типологічне зіставлення; зіставлення, яке встановлює взаємодію творчості Є. Ярошинської з європейською літературою, зокрема, з німецькою, польською і чеською, з новими ідеями її доби) дозволили дослідити прозу Є. Ярошинської як систему, як невід'ємний компонент української літератури.

У другому розділі – **“Стильові особливості творів малих форм Є.Ярошинської”** – з'ясовується стильовий домінуючий принцип малої прози Є.Ярошинської; розкривається взаємозв'язок і взаємодія творчих прийомів письменниці, їх співвіднесеність із загальним стильовим принципом. Проілюстровано, як кожний використаний Є. Ярошинською художній засіб

працює на думку, як навіть у “найменшій краплі води” проглядається художник-реаліст, тверезий і зіркий майстер простої й витриманої, часто романтично забарвленої прози. Встановлюється єдність теоретичних поглядів і художньої практики авторки.

Активізація інтелектуального начала у сфері художньо-естетичної думки на зламі двох століть була зумовлена новітніми досягненнями суспільних наук (філософії, психології, соціології), розвитком громадської свідомості, з одного боку, та іманентними законами розвитку самого мистецтва, настійною необхідністю переборення провінційної замкнутості української літератури і входженням її у світ загальноєвропейських проблем та інтересів, з другого.

Злам віків у Європі був позначений національно-визвольними змаганнями та соціальними потрясіннями, що, звісно, не могло не накласти свого відбитку на художньо-філософських спрямуваннях української літератури. “Дух часу” вловлює Н. Кобринська. Діяльність молодшої генерації науково-творчої інтелігенції І. Франко порівняв із сильним подувом вітру “на полум’я нашого духового життя”, закликавши її до активного націотворення.

Виконанню цього завдання Є. Ярошинська присвятила все своє життя. Порівняльний аналіз прози старших і молодших сучасників письменниці дав можливість ясніше й рельєфніше вирізнити стильові особливості малої прози Є. Ярошинської. Плюралістичність ідеологічних концепцій та світоглядних орієнтацій спричинили багатоваріантність порушених художньо-філософських проблем. Пошуки Є.Ярошинської у цьому аспекті йшли в напрямі:

а) посилення естетизації й інтелектуалізації, звернення до “вічних тем”, поглиблення філософічності та психологізму і

б) звільнення від нарочито підкресленої заангажованості, органічного поєднання суспільно-політичної ідейності з естетичними вимогами М.Павлика, І. Франка, О. Маковея, М. Коцюбинського. У розділі відповідно визначається дві іманентні тенденції малої прози Є.Ярошинської:

1) оптимістичне, романтично-піднесене ставлення до людини, оспівування благородства, краси, гордості, високої моралі (“Вірна люба”, “Проклятий млин”, “Єї повість” та ін.) і

2) тверезий реалістичний погляд на потворні явища дійсності, їх критика (“Навернений скупець”, “Липа на межі”, “Золоте серце”, “Понад Дністром”, “В лісі” та ін.).

Пожвавлення інтелектуальних тенденцій в українській літературі, зокрема і в Є. Ярошинської, характеризуються суттєвими видозмінами в жанровій структурі малої прози (оповідання, новела, образок, етюд, нарис нарис тощо), в центрі якої, як правило, гострий конфлікт ідейного чи світоглядного плану.

У цьому розділі дисертаційного дослідження з’ясовується новаторство письменниці, відзначається нове у художньому дослідженні світу: цілісність; зрілий інтерес до проблем

особистості, зокрема жінки; модель духовно незалежної, активної героїні, яка поступово усвідомлює своє підневільне становище; спроби протистояти несправедливості й кривді, боротися за свої права, спираючись на віковічні принципи моралі та етики (“Проклятий млин”, “Жіноча люба”, “Жіноче серце”)

В малій прозі Є. Ярошинської селянство виступає як об’єкт глибокого, щирого авторського гуманізму, що є свідченням активної позиції авторки в процесі демократизації української літератури цього часу. Твори малих форм також піднімають питання місця, ролі, змістовності життя інтелігенції. Аналіз малої прози Є. Ярошинської та її літературних попередників (Н. Кобринської, М. Павлика, Д. Лукіяновича) дає підстави твердити про перевагу скомплікованих жанрів, “дифузію” новели і оповідання як найістотнішу рису жанрового рівня її малої прози. Така контамінація жанрів позначилась на архітектоніці самих творів, наблизивши їх до оповідання при збереженні жанрових параметрів новели (“Стара історія”, “Вечірньою годиною”, “Єї повість”).

Оскільки в творчості Є. Ярошинської простежується реалістичний спосіб відображення дійсності та риси імпресіонізму одночасно то її можна вважати яскравим представником перехідного етапу еволюції української літератури в бік її якісного оновлення. Прикладом цього може бути портретне зображення героїв у малих творах письменниці на початку творчості (“Милосердний пес”, “Вірна люба”, “Нетверезий начальник” тощо). У подальших творах авторка “Перекинчиків” стає уважнішою як до деталей зовнішності, так і до деталей духовного процесу (“Навернений скупець”, “Жіноча люба”, “Понад Дністром” та ін.).

Уважне ставлення Є. Ярошинської до ролі художніх деталей в організації монологічного та діалогічного мовлення, невласне прямої мови допомагали їй в економії словесного матеріалу, стали, по суті, зразками новелістичної концентрації. Уже оповідання “Милосердний пес” несло в собі такі новелістичні ознаки, як діалогічність, уривчатість, лапідарність у моделюванні героїв; новелістичність досягала за допомогою штрихового письма, в ньому відсутні ретардаційні елементи. Оповідання “Навернений скупець”, “Проклятий млин”, “Брати” позначені динамічнішим розвитком подій, змістовністю, що одразу подають читачеві велику кількість інформації. Саме цим такі жанрові форми чи не найбільше відрізняються від усіх інших, які мають помірковані початки, якими демонструвались для більшої достовірності “невигадані” місця дії, особи, час. Фрагменти новелістичної концентрації в оповіданнях Є. Ярошинської свідчили, що її перехід до нових форм був лише питанням часу.

Звернення до нових жанрових форм диктувалося самим життям. Поряд з оповіданням і повістю, що були провідними формами художнього зображення найактуальніших соціальних та естетичних проблем тогочасного життя, в українській літературі 90-х років розроблялись і інші малі форми прози. “Вплив життя на жанр, – пише І.О.Денисюк, – найкраще видно там, де

піднімається нова проблематика”¹.

Розпочавши творчість із невеликих оповідань, письменниця у 1895 році пише велике оповідання “Золоте серце” та повість “Понад Дністром”. Таке тяжіння до ширших форм зумовлюється всеохоплюючим молодечим максималізмом письменниці, яка усвідомлює своє завдання “вказувати в самім корені добрі і злі боки існуючого порядку” (І.Франко).

Навіть виступаючи в ролі поміркованого критика суспільного ладу, Ярошинська не лишалася ні в межах офіційно дозволеного, ні в рамках самообмеження, а “виривалася” і на ширші простори суспільного життя, порушивши одну з найболючіших його проблем – моральну деградацію людини (священика, інтелігента) – відступника від своєї віри, від свого народу.

У третьому розділі – **“Морально-духовні основи життя буковинської інтелігенції в повістях Є. Ярошинської”** – об’єктом вивчення стали повісті “Понад Дністром”(1895), “Перекинчики” (1897), “Рожі а терне” (1901).

У цьому розділі дисертаційної праці автор виходить із того, що жанр повісті – літературне явище єдності жанрового змісту і жанрової форми. Тож при розгляді повістей передусім враховується морально-етична проблематика, яка, на думку Є.Ярошинської, є основою соціальної перебудови суспільства, “хвороби” якого вона розглядає як симптом загального глибокого процесу, властивого перехідній епосі, коли вмирало старе, народжувалось нове, викликаючи загострене сприйняття дійсності.

Ця проблематика осмислюється в специфічній повістевій формі, основні особливості якої – динамічність розвитку подій, відсутність детальних і розлогих роздумів, ясна, не загромаджена речами і декораціями перспектива, чіткість замислу і розвитку сюжету, логічний зв’язок подій, позбавлених часових зміщень, навмисних замовчувань, ефективних трюків.

Свого часу М. Бахтін дійшов справедливого висновку про те, що збережена в жанрі архітектоніка не мертва, вона здатна оновлюватись. Жанр “живе” теперішнім, але завжди пам’ятає своє минуле, свій початок. Творчість Є. Ярошинської – зразок по-справжньому новаторського ставлення письменниці до традицій, до художніх відкриттів попередників і сучасників.

Формуючись на традиціях своїх попередників (А. Свидницького, І.Нечуя-Левицького) і сучасників (М. Павлика, Д.Лукиновича, Осипа Маковея), Є.Ярошинська створює найкращу, як на нашу думку, повість “Перекинчики”. Досконало знаючи життя, побут, правове й матеріальне становище сільського духівництва Галичини і Буковини, письменники найшвидше усвідомили, що українська православна церква остаточно “омосковилась” на підросійській Україні,

¹ Денисюк І.О. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст.– Львів, 1999.– С.92.

“орумунювалась” на Буковині. Зовнішнє управління церкви втратило суто церковний характер і служило не Богові, а державі, цареві, уряду.

Повісті Є.Ярошинської увібрали найяскравіші прикмети життя буковинської інтелігенції – службовців, духівництва. Письменниця, сповідуючи ідеї служіння рідному народові, не могла не помітити зародження нових світоглядних позицій, мимоволі сама стала їх пропагандистом. За новими віяннями часу прозаїк, послуговуючись новими сатиричними засобами, на весь голос висміяла високих духовних осіб і панотців, що з її боку було неабияким порушенням устоїв світського життя.

До сатиричного слова зверталися свого часу І.Франко, О.Маковей, С.Руданський, Панас Мирний, В.Самійленко, Б.Грінченко, Л.Мартович, Д.Лукиjanович, М.Яцків. Сатирики збагатили українську літературу новими викривальними прийомами боротьби з пануючою чужоземною владою. Ідейний зміст повістей “Понад Дністром” (1895) та “Перекинчики” (1898) справді кидав тінь на буковинську інтелігенцію, зокрема на священиків. У змісті і формі викладу повістей сповна розкрився талант Ярошинської-сатирика. Вона зуміла художньо викрити лицемірне “народолюбство” певної частини духівництва. Такою непривабливою особою у повісті “Понад Дністром” виступає отець Горецький, тихий і мовчазний, надзвичайно скупий. Але між людьми він умів показати себе “щирим патріотом і народолюбцем”, про що іронічно повідомляє автор.

Саме таке духівництво піддала критиці Є. Ярошинська в “Перекинчиках”, усвідомлюючи нагальну потребу українізації православної церкви, без якої неможливе ні національне відродження, ні національна воля. Відмова від віри батьків – це найстрашніший злочин. Його тягар і кару несе кілька поколінь. Зрада свого народу призводить до моральної спустошеності, до втрати людського в людині, до руйнування людини і, врешті-решт, до моральної смерті. Це блискуче показала Ярошинська в повісті на прикладі сім’ї протопопа Артемія.

Є.Ярошинська збагачує жанр повісті, накладаючи відбиток власної індивідуальності. Можна назвати різноманітні типи композиційної організації і стильової структури твору. Та визначальною і принципово важливою якістю її поезики є наповнення її новим змістом. Силу своїх релігійних переконань Є.Ярошинська вкладає у філософську повість “Рожі а терне” (1901). Уже заголовок інформує про її біблійний підтекст. У ній письменниця подає своє бачення і розуміння того, яким має бути ідеальний священик.

У повісті докладно оповідається про визрівання, виношування і прийняття юним Богданом рішення стати священиком, про труднощі, випробування, які випали на його долю. Письменниця зображує свого героя в безперервній еволюції, висвітлює становлення його характеру, формування його особистості.

Повісті Є.Ярошинської – це величезний світ духовних інтересів, високих поривів душі,

гармонійного єднання з буттям і людьми. Обшири духовно-мистецьких інтересів авторки майже неосяжні. Розгляд жанру повісті в її художній системі, у взаємозв'язку з іншими складниками історико-літературного процесу дає найвірогіднішу картину еволюційного розвитку жанру, виявляє новаторську суть індивідуального стилю Ярошинської.

Її творчість – це вистраждана, пережита і переболена концепція письменниці і патріотки, невіддільна від національно-культурних змагань народу. Звідси – таке багатство стильових вирішень. За жанром великі твори Є.Ярошинської є соціально-психологічними повістями із широким використанням сатиричних прийомів – застосуванням влучних епітетів високого стилю до предметів і осіб незначних. Пожвавлюють стиль вжиті письменником різні викладові форми: розповідь від автора; форма діалогу, монологу, ораторських промов. Ідейне спрямування повістей Є.Ярошинської – викриття бездіяльності, інертності до громадських справ, паразитичного способу життя клерикальної інтелігенції, що претендує на роль керманіча і захисника народу.

Як прозаїк, Є. Ярошинська має своє коло улюблених тем і важливих суспільно-політичних проблем, свій спосіб спостереження за явищами дійсності, свої критерії відбору матеріалу і свою манеру художнього вираження думки, образного живопису словом.

Звертання до морально-етичної проблематики розширювало і поглиблювало філософський струмінь її повістей. Філософсько-естетичний компонент світогляду письменниці, який живився знанням світової художньої практики, народної творчості, є найбільш органічним для її творчого методу. Людинолюбство і життєлюбство складають основу її світобачення, на якому лежить глибока печать народного духу. Особлива заслуга Є. Ярошинської полягає не лише в тому, що вона освітила своїм талантом буковинську душу, показала “вершини й безодні” її почувань, а й у тому, що її невіддільне від народу слово стало вагомим набутком української літератури.

Синхронний аналіз повістей Є. Ярошинської та окремих творів М.Павлика, Н. Кобринської, О. Маковея, Д. Лукіяновича дає підстави стверджувати близькість творчого пошуку письменниці в царині жанру тенденціям світового літературного розвитку і в той же час доводить оригінальність сюжетно-композиційних вирішень традиційних тематичних інваріантів.

У **“Висновках”** узагальнюються основні результати дослідження творчості Є. Ярошинської, її місця і значення в літературному процесі. Аналітичний розгляд творчості письменниці переконує: становлення її художньої індивідуальності відбулося у конкретно-естетичному співвіднесенні з художнім досвідом української, світової літератури і фольклору.

Талант Є.Ярошинської формувався у складний суспільно-політичний час, період інтенсивної активізації літературного життя Буковини і Галичини, визначальним для якого стали поглиблення орієнтації на кращі здобутки мистецької Європи та помітна ідейно-тематична

диференціація.

Проза письменниці була новаторським явищем в українській літературі на зламі двох століть як за змістом, так і за формою. Є.Ярошинська художньо осмислювала сучасність, досліджуючи складні процеси взаємозв'язків політики, етики, соціальної психології. Новий зміст вимагав нових виражальних засобів і жанрових форм. Власний саморух та інокультурні впливи на літературу Буковини виявились у гострому зацікавленні формами малої прози і повісті, досконало засвоєних і новаторськи розроблених Є. Ярошинською.

Тематично творчість Є. Ярошинської вписується в контекст внутрішньосистемної – літературної – передачі традицій письменства феміністичного спрямування: це і внутрішній бунт проти рутини, затхлої атмосфери середовища з патріархальними устоями, проти ілюзорності, химерності людського щастя, і конкретніше – розмірковування над сутністю щастя жінки поза її конкретною соціальною чи й національною характеристикою, над взаєминами батьків і дітей. Саме такий кут зору на художню модель світу наближає Є.Ярошинську до творчості західноєвропейських естетів.

Письменниця домоглася якісно нового рівня художнього синтезу, стрункості, різноманітності, виразності образного світу. Вона випробувала різні сюжетно-композиційні варіанти, викладові форми, накресливши нову концепцію людини і світу, основу на трьох взаємопов'язаних елементах: вірі в моральну правоту своєї справи, волі до втілення ідеалів у життя і почутті обов'язку перед громадою, а ширше – перед народом. Ця своєрідна морально-філософська тріада визначає вісь свідомості героя письменниці, його особистісні якості. До неї можна додати ще такі концепти, як почуття людської гідності, національної честі. Відсутність якогось елемента в концептуальній тріаді виповнює образ персонажа внутрішнім драматизмом.

Навколишній світ Є. Ярошинська розглядає як цілісну детерміновано-індетерміновану систему з її суперечностями в процесі розвитку, з можливістю виходу на бажаний результат. Таке світобачення суттєво підсилює роль людини в буттєвому космосі, де дії кожної особистості не нівелюються в загальному русі соціуму, а здатні впливати на суспільні процеси, спрямовуючи їх у певне русло.

Є.Ярошинська як оригінально-самобутній художник слова принесла в українську літературу своє коло тем, свою систему образів, що зайняли гідне місце в літературному процесі початку ХХ століття.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях:

1. Козинський Л. Художнє осмислення психології індивідуума в оповіданні Є.Ярошинської “Жіноча люба” // Наука і сучасність: Зб. наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 1999. Вип. 1 Ч.І. – С.197 – 205.
2. Козинський Л. Є.Ярошинська: до поетики стилю // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць.– К.: НПУ ІВЦ Держкомстату України.– 1999.– С.50 – 55.
3. Козинський Л. Жанрово-стильове багатство малої прози Євгенії Ярошинської. – К.: Інтеллект, 1999. – 30 с.
4. Козинський Л. “Одинока дорога до руської і людської мети” Євгенії Ярошинської // Наука і сучасність.– К., 1999. Вип.2. Ч.1.– С. 64 – 73.
5. Козинський Л. Особливості поетики Євгенії Ярошинської на початку творчої діяльності // Мовознавство. Літературознавство. Методика: Збірник наукових і навчально-методичних праць. – К.: Знання, 1999. – С.165 – 173.
6. Козинський Л. Художній світ малої прози для дітей Євгенії Ярошинської // Актуальні проблеми розбудови національної освіти: Зб. науково-методичних праць. – Ч.ІІ. Специфіка навчально-виховного процесу початкової освіти. – К. – Херсон, 1997. – С.83 – 86.
7. Козинський Л. До витоків прози Євгенії Ярошинської // Педагогіка і методика навчання: теорія і практика. Міжкафедральний збірник наукових праць. – Умань, 1996. – С.99 – 102.

АНОТАЦІЯ

Козинський Л. В. Творчість Євгенії Ярошинської в контексті української літератури кінця XIX – початку XX століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10. 01. 01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2000.

У дисертації досліджується творчість Є.Ярошинської у зв'язку з естетико-філософськими реаліями її доби, з'ясовується громадсько-освітянська та літературно-публіцистична діяльність письменниці на Буковині, її реальна участь в розвитку українського літературного процесу кінця XIX – початку XX ст., розкриваються впливи культурних діячів і письменників Буковини і Галичини на формування її світоглядних позицій. У роботі аналітично досліджуються літературно-мистецькі пошуки письменниці в прозі, відзначається її вміння моделювати стан душі персонажа, художньо відтворити його світогляд, психологію шляхом добору нових способів художнього осмислення дійсності. Встановлено, що у творах Є.Ярошинської своєрідно поєдналися, переплелися елементи різних літературних систем – реалізму, сентименталізму,

романтизму, імпресіонізму та символізму, які у різноструктурній і різнофункціональній взаємодії витворювали реалізм якісно нового рівня.

Ключові слова: світоглядні позиції, духовність, моделювання дійсності, жанр, проза малих форм, психологія персонажа, емоційно-фізіологічний стан, моралізаторство, дидактизм, повість, реалізм, імпресіонізм.

АННОТАЦІЯ

Козинский Л. В. Творчество Евгении Ярошинской в контексте украинской литературы конца XIX – начала XX столетия. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2000.

В диссертации исследуется творчество Е.Ярошинской в связи с этико-философской поступью эпохи, её общественно-педагогическая и литературно-публицистическая деятельность на Буковине. Определяется реальное участие писательницы в развитии украинского литературного процесса конца XIX – начала XX в., раскрывается влияние культурных деятелей и писателей Буковины и Галичины на формирование её мировоззренческих позиций и становление эстетических идеалов.

В исследовании реконструирована картина женского движения на украинских землях Австро-Венгерской империи в конце XIX в., определены факторы, повлиявшие на его развитие. Исследуя эстетические программы Е.Ярошинской, Н.Кобринской, О.Кобылянской, автор доказывает близость феминистических взглядов писательниц, что объединяло их в работе, направленной на освобождение женщин от бремени патриархальных законов, повышение уровня их знаний. Установлена тесная связь произведений писательницы с её личной жизнью: они часто содержат в себе элементы её биографии. Это способствовало созданию живых образов рассказов писательницы. Её героини часто наделены амбивалентностью чувств, желаний, из-за чего их жизнь носит драматический характер. Душевная борьба героя почти всегда заканчивается торжеством доброты, нравственности, милосердия.

Установлено, что морально-дидактические принципы Е.Ярошинской, основанные на гуманизме, нашли отражение в её публицистических статьях, в малой прозе и повестях (“Милосердный пес”, “Нетверезий начальник”, “Навернений скупец”, “Через право”, “Понад Дністром”, “Перекинчики”, “Рожі а терня”).

Писательницу возмущало наличие среди представителей украинской интеллигенции людей, отрекающихся от своего народа. Она трагически воспринимала факт отсутствия

морально-этических и духовных основ, особенно в среде украинского православия. Сохраняя в душе вечные христианские истины, Е.Ярошинская в своём творчестве создала образы священников, которые оправдали своё высокое звание духовного наставника.

Литературный анализ творчества осуществляется с применением историко-генетического, системного и типологического методов научного изучения литературных явлений. Благодаря этому определяются основные морально-этические, эстетические взгляды писательницы, её новаторство в идейно-эстетической реализации творческого воображения, решительность в отстаивании своих жизненных позиций, желании изучать окружающий мир, влиять на него. Чутко улавливая изменения в литературной среде и жизни общества, писательница старалась использовать более мобильные формы фрагментарной прозы. Расширение круга собственных наблюдений сказалось на выборе тем её произведений. Начиная писать рассказы о простых сельских жителях, писательница со временем осуществляет замыслы по воспроизведению картин жизни других слоёв общества, прежде всего интеллигенции.

Выясняется глубина художественного подхода к традиционным вопросам о предназначении и роли интеллигенции в пробуждении национального самосознания украинского народа.

Аналитически исследуются литературно-художественные поиски писательницы, определяется её умение отобразить состояние души героя, выразить его мировоззрение, психологию.

На основе синтетического исследования стиля Е.Ярошинской определяются особенности её творческого метода, в котором своеобразно соединились, переплелись элементы реализма, сентиментализма, романтизма, импрессионизма, элементы символизма, которые в разноструктурном и разнофункциональном взаимодействии порождали реализм нового качества.

Ключевые слова: мировоззренческие позиции, духовность, моделирование действительности, жанр, проза малых форм, психология персонажа, эмоционально-физиологическое состояние, морализаторство, дидактизм, повесть, реализм, импрессионизм.

SUMMARY

Kozynsky L. V. The creation of Yevgenia Yaroshynska in context of Ukrainian literature of the end of XIX – the beginning of XX centuries. – Manuscript.

The dissertation is for a scientific degree of a Candidate of Philological sciences Degree on speciality 10. 01. 01 – Ukrainian literature. – National Dragomanov Teacher's Training University, Kyiv, 2000.

In the thesis works of Yevgenia Yaroshynskaya have been researched in close connection with

aesthetic and philosophical features of her times. There is defined her social and educational and her literary activities in Bukovyna region. Also her participation in Ukrainian literary process of the end of 19th and beginning of 20th century has been investigated. There is also opened up the influence of well known and outstanding personalities and writers of Bukovyna and Galichina on the formation of Yaroshynska's outlook of life.

On the basis of analytical and synthetical research of Yaroshynska's prose there has been defined main features of her creative methods, on which different literature systems and elements of Realism, Sentimentalism, Romanticism, Impressionism are closely connected and interwoven. Those styles created Realism as a style on a new quality level in different structural and functional cooperation.

Key words: world outlook, spirituality, a design of reality, genre, the prose of small forms, the psychology of character, emotional-physiological state, deductism, moralisation, essay, Realism, Impressionism.